

di. Bu sırada Dîvân-ı Hümâyün çavuşları alkış tutarlardı. Sadrazam ve yeniçeri ağası namaz kılacağı mahfil-i hümâyuna kadar padişaha refakat ederlerdi. Padişah, hazinedarbaşı tarafından gidilecek caminin mahfil-i hümâyununda önceden serilmiş hususi seccadesi üzerinde namaz kılardı.

Namaz bitince yeniçeri ağası vakit kaybetmeden yeniçerileri alarak Bâb-ı Hümâyün ile Ortakapı arasına dizer ve padişahı karşılamak için hazırlanırdı. Alay aynı düzen içinde saraya dönerdi. Sadrazam da dahil alaydakiler padişahı Ortakapı'ya kadar uğurlarlardı, böylece bayram alayı sona ererdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Bayram alayında yer alan kıyafetleri için bk. J. Lewenkaw, *Bilder Türkischen Herrscher, Soldaten, Hofleute, Staedte*, Viyana 1586; *Bilder aus dem türkischen Volksleben*, Viyana 1586; P. Rycout, *The Present State of the Ottoman Empire*, London 1668, s. 162-164; Hezârfen, *Telhisü'l-beyân*, vr. 32^b-33^a; Teşrifâtîzâde Mehmed, *Defter-i Teşrifât*, Viyana National Bibliothek, nr. 301, vr. 183^b-185^b; *Türkische Trachten*, Viyana, ts. [XVII. yüzyıl]; *Türkische Trachten*, Viyana, ts. [XVIII. yüzyıl]; Atâ Bey, *Târih*, I-III; Âkif Bey, *Teşrifâtname*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2108; J. Pardoe, *The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836*, London 1837, II, 59-70; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 172 vd., 209-211; E. Stern, "Untersuchungen zur Verfassung und Wissenschaftsgeschichte", *MOG*, II/1-2, s. 49; R. Ekrem Koçu, "Osmanlı Sarayında Bayram Tebriki ve Bayram Alayı", *Tarih Mecmuası*, XII, İstanbul 1972, s. 6-11; M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, s. 191-199; Aliye Önay, "Sarayda Bayramlaşma", *TY*, IX (1988), s. 31-33.

ÖZDEMİR NUTKU

BAYRAM PAŞA

(ö. 1048/1638)

Osmanlı vezîriâzamı.

Aslen Lâdikli olup babası Kurd Ağa'dır. İstanbul'da Davudpaşa'da doğdu, Yeniçeri Ocağı'ndan yetişti. 1622'de turnacıbaşı, 1623'te zağarcıbaşı oldu ve Rumeli'de Yeniçeri Ocağı için oğlan devşirmeye memur edildi. Daha sonra aynı yıl içinde sırasıyla yeniçeri (kul) kethüdâsı ve kısa bir süre sonra da yeniçeri ağası oldu. Yeniçeri kethüdâsı iken I. Ahmed'in kızı Hanzâde Sultan'la evlendi. Fakat yeniçerilerin ocaktan yetişmiş yeniçeri ağası istememeleri üzerine bu görevden alınarak kubbe vezirliğine getirildi. 1625'te Mısır valiliğine tayin edildi. Üç yıldan fazla Mısır'da kaldıktan sonra 1628'de yeniden kubbe vezirliğiyle İstanbul'a çağ-

rıldı. Vezîriâzam Hüsrev Paşa'nın entrikaları sonucu azledildiyse de bir müddet sonra IV. Murad tarafından tekrar kubbe vezirliğine getirildi. 1633'te Rumeli beylerbeyi oldu. Bu sırada Sofya'da tîmar* ve zeâmet*lerde büyük ölçüde ıslahat yaptı, boş olanları ehil kişilere verdi. Tîmar ve zeâmet sahipleriyle ilgili olarak eşkâl defterleri tanzim ettirdi. Bu görevindeki başarıları üzerine IV. Murad onu taltif maksadıyla İstanbul'a çağırtdı ve ikinci vezir tayin etti. 1635'te IV. Murad'ın Revan Seferi'nde sadâret kaymakamı oldu. Bu görevde iken Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın yerine vezîriâzamlığa getirildi (Şubat 1636).

Bayram Paşa vezîriâzam olduktan sonra serdâr-ı ekremlikle İran cephesine memur edildi. Henüz İstanbul'da iken Diyarbakir'de bulunan ordunun Sivas'ta toplanmasını emretti. Daha sonra kendisi de Bolu, Amasya, Niğde, Tokat ve Konya'yı dolaşarak Sivas'a gitti ve buradan orduyu alarak Antep'e geçti. Oradan Birecik'e giden Bayram Paşa burada döktürdüğü topları Musul'a naklettirdikten sonra Amasya kışlağına çekildi. Bu arada IV. Murad'ın Bağdat Seferi'ne hazırlık olmak üzere konak mahallerinde ordu için yiyecek ve mühimmat tedarik yaptı.

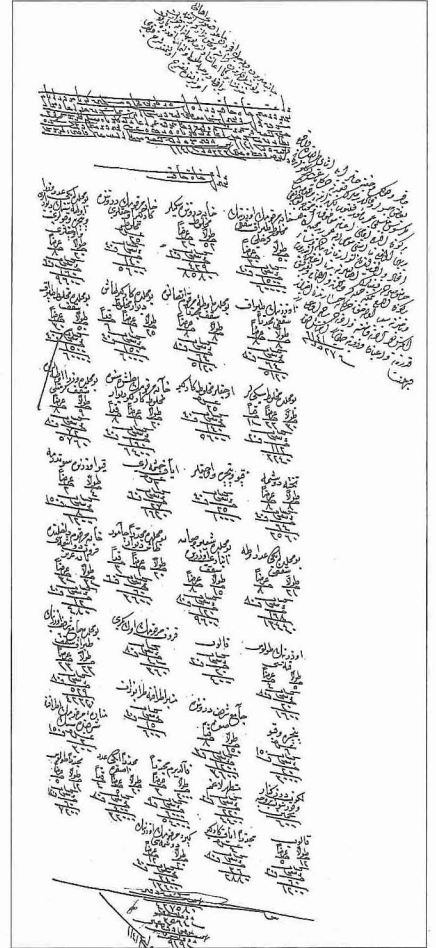
Bolu'da iken Abaza Paşa kalıntılarından olan ve Bolu mirlivâsı bulunan Sarhoş Mehmed'i idam ettirdi. Memleketi olan Amasya'ya gittiğinde ise su sıkıntısı olduğunu öğrenince kendi kesesinden harcadığı 20.000 kuruş ile şehre su getirterek çeşmeler yaptırdı (Naîmâ, III, 323-324). Ayrıca yine Amasya'da bir mevlîhâne inşa ettirerek şeyhine yevmi 70 akçe, mevlîhânenin giderleri için de yeterli miktarda vakıf tahsis etti. Niğde'de ise harap durumdaki han ve dükânları onarttı.

Bayram Paşa, Bağdat Seferi'ne çıkan IV. Murad'a, Konya üzerinden geçerek 28 Mayıs 1638'de İnönü konağında katıldı. Padişahın maiyetinde Halep'ten Bağdat'a hareket eden Bayram Paşa Urfa yakınlarında Cüllâb mevkiinde ansızın vefat etti. Ölüm tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler varsa da bu tarih "Bağdat Seferi Menzîlnâmesi"ndeki kayda göre 16 Rebîülâhîr 1048'dir (27 Ağustos 1638 Cuma; Sahillioğlu, s. 21).

IV. Murad tarafından çok sevilen ve takdir edilen Bayram Paşa'nın ölümü dolayısıyla padişahın ağladığı rivayet edilmektedir. Cenazesi İstanbul'a nakledilmiş ve bugün Haseki semti Keçi Hatun

mahallesinde bulunan türbesine defnedilmiştir. "Eyledi Bayram Paşa adn-i a'lâyı makâm" mısra ile ölümüne tarih düştürülmüştür. Ölümünden sonra, türbesine bitişik olarak yapılan ve kendisi tarafından Nüriyye-i Zeyniyye hankahı olarak tahsis edilen bina medreseye çevrilmiştir. Bayram Paşa burada ayrıca mektep, mescid, sebil ve tekeden ibaret bir külliye vücuda getirmişti (bk. BAYRAM PAŞA KÜLLİYESİ). Bunlardan başka Kayseri'de bir mevlîhâne, Adana ile Akköprü arasında Tarsus'un Kosun nahiyesinde bir kervansaray inşa ettirmiştir. Kervansarayın inşasına ne zaman başlandığı bilinmemekle beraber kaynaklarda IV. Murad'ın Bağdat Seferi sırasında henüz inşa halinde olduğu kaydedilmektedir. Bununla beraber 1650 yıllarında mâmur bir halde olan kervansarayın yanında bir de cami yer almaktay-

Tarsus yakınındaki Bayram Paşa (Cakid) Han'ının onarımı ile ilgili 1141 (1728-29) tarihli bir belge (BA, MAD, nr. 3172, s. 32)

di. Evliya Çelebi buranın yetmiş ocaklı ve haremli, üstü toprak örtülü bir yapı olduğunu söylemektedir. Kervansaray XVIII. yüzyıldan sonra Çakıd Hanı adıyla anılmaya başlanmış, birçok defa da tamir görmüştür.

Bayram Paşa'nın medresesine bağışladığı kitaplar daha sonra Nuruosmaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Bunların sayısı mükerrerleriyle birlikte yetmiş dokuzdur.

Ciddi, vakarlı ve otoriter bir karaktere sahip olan Bayram Paşa, sadâreti sırasında bir hicviyesi sebebiyle şair Nefî'yi haksız yere idam ettirmekle suçlanır. Sadâret kaymakamı iken İstanbul surlarını tamir ettirmiş ve dış cephesini boyatmış, surlara bitişik evleri istimlak ettirerek yıktırmış ve şehre yeni bir çehre kazandırmıştır. Bugün İstanbul'da Bayrampaşa adıyla anılan bir semt bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 196; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 271; III, 40; Naîmâ, *Târih*, III, 323-325, 349-350; Danişmend, *Kronoloji*, III, 369-370, 373-374; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 385-386; Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s. 52; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunda İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1980, s. 102-103; Halil Sahillioğlu, "Dördüncü Muradın Bağdat Seferi Menzînamesi (Bağdat Seferi Harp Jurnalı)", *TTK Belgeler*, II/3-4 (1965), s. 13-21; Cengiz Orhonlu, "Bayram Paşa Kervansarayı", *VD*, X (1973), s. 200-211; R. Ekrem Koçu, "Bayram Paşa", *İst. A*, IV, 2302-2305; a.mlf., "Bayrampaşa Bağçivanları", *a.e.*, IV, 2305-2306; Şükrü Naili Bayraktar, "Bayrampaşa Kütüphanesi", *a.e.*, IV, 2306; Hakkı Gök-türk, "Bayrampaşa Medresesi, Mektebi, Sebili, Tekkesi, Tekke Mescidi ve Türbesi", *a.e.*, IV, 2306-2308.

YUSUF HALAÇOĞLU

BAYRAM PAŞA KÜLLİYESİ

İstanbul'da

1044'te (1634-35)

Vezîriâzam Bayram Paşa tarafından yaptırılan külliye.

Fatih ilçesi Haseki semti Keçi Hatun mahallesinde, Haseki Külliyesi'nin yanında yer alan ve medrese, sibyan mektebi, tekke, türbe, sebil, çeşme ile dükkânlardan oluşan bu külliyenin bânisi Vezîriâzam Bayram Paşa (ö. 1638) olduğundan onun adıyla anılmaktadır. Bünyesinde cami bulunmayan, XVII. yüzyıla has küçük ölçüdeki Osmanlı külliyelerinden birini meydana getiren bu binaların dönemin Hassa Başmimarı Kasım Ağa'nın eseri olduğu kabul edilebilir. XVIII.

yüzyıldan bu yana birtakım onarımlar geçirmiş olan bu yapılardan sibyan mektebi dışında diğerleri esas biçimlerini koruyarak günümüze ulaşmıştır.

Bayram Paşa Külliyesi'nin kuzey sınırını Haseki caddesi oluşturmakta, yapılar kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve bu caddeye bağlanan Haseki Kadın sokağı tarafından iki parçaya ayrılmaktadır. Adı geçen sokağın doğusunda medrese, sibyan mektebi ve dükkânlar, batısında ise tekke, türbe, sebil ve çeşme yer almaktadır. Arsasının güneyden kuzeye doğru alçalan meybinden ötürü tekenin kuzeyde Haseki caddesine açılan cümle kapısından avluya basamaklarla çıkılmakta, medresenin kuzey kanadının altında da aynı cadde üzerinde sıralanan dükkânlar bulunmaktadır. Malzeme olarak medrese, türbe, sebil, çeşme ve tevhidhânenin duvarlarında kesme köfeki taşı, derviş hücreleriyle diğer bazı tekke bölümlerinin duvarlarında moloz köfeki taşı kullanılmış, sütun, sütun başlığı, kapı ve pencere söğesi gibi ayrıntılarda beyaz mermer tercih edilmiş, kubbe ve tonozlar ise tuğla ile örülüp içeriden sıva, dışarıdan kurşunla kaplanmıştır.

Osmanlı mimarisinde bilinen en eski medrese olan İznik Süleyman Paşa Medresesi'nin tasarım ilkelerini sürdüren Bayram Paşa Medresesi'nde, üstü açık kare planlı avlu çepeçevre sivri kemerli revaklarla kuşatılmış, pandantifli kubbelerin örttüğü on altı birimden oluşan bu revakların arkasına, girişin yer aldığı batı yönü dışında diğer üç yönde on dört adet kare planlı talebe hücreleri yerleştirilmiştir. Ortasında basık kemerli girişin yer aldığı batı cephesi yanlarda revaklara açılan pencerelerle donatılmıştır. Kuzey kanadının ortasında ve girişin eksenini üzerinde yükselen kare planlı, kubbeli dersane, hücrelerin kitlesinden ileriye ve yukarıya doğru taşmaktadır. Revaklara açılan kapılardan girilen hücrelerde konumlarına göre avluya ya da dışarı bakan pencereler, ocaklar, dolap nişleri bulunmaktadır. Bu hücreler pandantiflerle basık sekizgen kasnaklara oturan kubbelerle örtülmüştür. Duvarlarında pencerelerin yanı sıra dolap nişlerinin görüldüğü dershanenin kubbesi ise içeriden tromplara, dışarıdan moloz taş örgülü onikigen bir kasnağa oturmaktadır. Kuzeydeki hücre dizisinin altına isabet eden ve Haseki caddesi boyunca sıralanan dükkânlar beşik tonoz örtülü, dikdörtgen planlı birimlerdir. Son onarımda yıkılmış olan sibyan mekte-

binin ahşap çatılı bir yapı olduğu ve geç devirde iki katlı bir muallim meşrutası ile genişletildiği bilinmektedir.

Vaktiyle Üveys el-Karanî'ye ait olduğu rivayet edilen bir arakıyyenin yanı sıra Hz. Muhammed'in ayak izinin muhafaza edildiği Bayram Paşa Tekkesi bu yüzden kaynaklarda Kadem-i Şerif Tekkesi adıyla da anılmaktadır. Kuruluşunda Kâdiriyye'ye bağlı iken XVIII. yüzyılın başlarında Bayramiyye-Himmetiyye'ye, aynı yüzyılın sonlarında Halvetiyye-Sünbülüyye'ye, XIX. yüzyılın ortalarında ise tekrar Kâdiriyye'ye intikal etmiştir.

Tekke, türbe ve sebili çevresinde toplanan avlunun cümle kapısı kuzey yönüne, Haseki caddesine açılır. Basık kemerli açıklığı, avlu yönündeki iki sütuna oturan sivri kemerli ve kubbeli sayvanı ile dikkati çeken bu esas girişten başka biri doğudaki Haseki Kadın sokağına, diğeri batıda Haseki Camii'nin arasını tekke arasından ayıran çıkamaz sokağa açılan iki de tâli giriş mevcuttur. Tekkeye ait on adet derviş hücresi, arsanın doğu ve güney sınırları boyunca uzanan (L) biçiminde bir kitle teşkil etmektedir. Bu birimler gerek ölçüleri gerekse plan ve üst yapı özellikleri bakımından medrese hücrelerine benzemekte, ancak avluya pencere açmanın imkânsız olduğu köşe hücresi dışında, dışa kapalı ve ocaksız olmaları ile onlardan ayrılmaktadır. Daha önce XVI. yüzyılda Koca Sinan'ın yaptığı Atik Vâlide ve Sokullu Mehmed Paşa tekkelerinde de karşımıza çıkan bu özellik, tarihat yapılarında aranan belirli bir içe dönüklüğün işareti olsa gerektir. Derviş hücrelerinin önünde medresedekine benzeyen sekiz birimli bir revak uzanmakta, batı ucunda da bunlara nisbetle daha büyük ölçülü olduklarından avlu yönünde ileri çıkan meydan odası ile şeyh odası yer almaktadır. Doğudaki tâli girişten sonraki üstü açık geçidi avluya bağlayan beşik tonozlu bir geçit bu odaları birbirinden ayırmaktadır. Kare planlı ve pandantifli kubbelerle örtülü olan bu mekânların girişleri de aralarındaki geçide açılır. Tekkenin yegâne ocağının yer aldığı şeyh odasının arkasında, arsanın güneybatı köşesinde su haznesi ile bir dizi helâ vardır. Sekizgen planlı ve kubbeli tevhidhâne avlunun güney kesiminde bağımsız bir kitle olarak tasarlanmıştır. Bunun basık kemerli girişi kuzeye, cümle kapısının karşısına gelecek şekilde yerleştirilmiştir. Kemerin üzerinde boş bırakılmış bir kitâbe yeri, daha yukarıda son-